

Asia: PF0Y3QGC-9

Valtioneuvoston ihmisoikeusselonteko

Valtioneuvoston ihmisoikeusselonteon pääsisältö

1. Millaisia sisällöllisiä asioita selonteossa tulisi näkemyksenne mukaan painottaa?

Ihmisoikeusselonteossa tulee painottaa Suomen allekirjoittamien kansainvälisten sopimusten velvoittavuutta sekä niiden käytännön toimeenpanoa ja toimeenpanon seurantaa, esimerkiksi YK:n vammaissopimus ja TSS-sopimus. Lisäksi tulee erityisesti huomioida haavoittuvassa tilanteessa olevien väestöryhmien kuten muistisairaiden, vammaisten ja ikääntyneiden henkilöiden ihmis- ja perusoikeuksien toteutuminen

2. Muodostavatko selonteon neljä ilmiötä yhdessä toimivan kokonaisuuden? Tulisiko mielestänne jokin ilmiö korvata jollain toisella? Ehdotukset vaihtoehtoisista ilmiöistä pyydetään perustelemaan.

Kokonaisuus on toimiva.

1) Sääntöpohjainen kansainvälinen yhteistyö ja oikeusvaltiokehitys

3. Minkälaisia perus- ja ihmisoikeuskysymyksiä/teemoja tulisi käsitellä tämän ilmiökokonaisuuden alla?

Kansainvälisiä sopimuksia ja Suomen sitoutumista niihin sekä sopimusten velvoittavuutta tulee pitää aktiivisesti esillä, esimerkkinä YK:n vammaissopimus.

Muistisairaudet selkeästi sisältyvät vammaisuuden määritelmään (VPL 2§), mutta tästä huolimatta muistisairaille ihmisille ei Suomessa myönnetä yhdenvertaisesti vammaispalveluja. Suomen näkökulmasta ihmisoikeuskysymyksenä on edelleen se, kuinka päätöksissä tulkitaan vammaisuuden käsitettä. Muistisairaiden kohdalla oikeudet eivät useinkaan toteudu.

4. Minkälaisia konkreettisia kehittämistoimia tämän ilmiökokonaisuuden tulisi mielestänne sisältää? Ehdotukset konkreettisista toimista pyydetään esittämään perusteluineen.

Sekä kansalaisten että viranomaisten tiedon ja tietoisuuden lisäämiseen tulee kiinnittää huomiota. YK:n vammaissopimuksen toimeenpanoa tulee seurata systemaattisesti ja sekä tehdä toimia toimeenpanon edistämiseksi. Tämä edellyttää konkreettisen numeerisen ja laadullisen tiedon kokoamista vammaisten henkilöiden saamista palveluista ja etuuksista.

2) Kestävä kehitys ja ihmisoikeudet

5. Minkälaisia perus- ja ihmisoikeuskysymyksiä/teemoja tulisi käsitellä tämän ilmiökokonaisuuden alla?

Ilmastonmuutoksen ympäristö-, taloudelliset ja sosiaaliset vaikutukset keskinäisriippuvaisessa maailmassa

ovat merkittäviä ja ilmastonmuutoksen torjuminen on globaali ihmis- ja perusoikeuskysymys. Esimerkiksi sään ääri-ilmiöillä kuten voimakkailta ja pitkillä hellejaksoilla on vaikutuksia ikääntyneiden ja monisairaiden ihmisten terveyteen, jolloin asumisratkaisuille syntyy uudenlaisia vaatimuksia. Toisaalta ilmastonmuutoksen torjumisen keinoilla on välittömiä vaikutuksia arkeen. Ilmastonmuutoksen suhteen tulee huomioida erityisesti haavoittuvassa asemassa elävät ihmiset, joihin ilmastonmuutos erityisesti vaikuttaa ja joiden elämään torjunnan keinot kohdistuvat. Jokaisella tulee olla oikeus terveelliseen ja turvalliseen ympäristöön. Myös sosiaalisesti kestävä kehitys tulee huomioida selonteossa.

6. Minkälaisia konkreettisia kehittämistoimia tämän ilmiökokonaisuuden tulisi mielestänne sisältää? Ehdotukset konkreettisista toimista pyydetään esittämään perusteluineen.

Asuminen, liikkuminen ja ravinto ovat keskeisiä ilmastonmuutoksen torjumisen keinovalikoimassa. Ilmastonmuutoksen torjumisessa tulee huomioida valittujen keinojen vaikutukset eri ihmisryhmiin, erityisesti haavoittuvissa elämäntilanteissa oleviin kuten vammaisiin tai ikääntyneisiin henkilöihin. Mahdollisuus mahdollisimman omatoimiseen liikkumiseen ja osallistumiseen tulee turvata kaikille.

Asumisympäristöjen tulee olla ikä- ja muistiystävällisiä eli esteettömiä, selkeästi opastettuja ja hyvin valaistuja sekä turvallisia.

Ilmastonmuutos on moniulotteiden kokonaisuus. Kansalaisten saatavilla tulisi olla tutkimukseen pohjautuvaa mutta ymmärrettävää tietoa, jolla perustellaan tehtäviä toimenpiteitä ja joiden pohjalta jokainen voi osallistua kestävänsä kehityksen toteuttamiseen omista lähtökohdistaan käsin.

3) Digitalisaatio, tieto ja ihmisoikeudet

7. Minkälaisia perus- ja ihmisoikeuskysymyksiä/teemoja tulisi käsitellä tämän ilmiökokonaisuuden alla?

Digitalisaatio ja verkkopohjainen tiedon jakaminen ja palvelut ovat lähtökohtaisesti myönteinen asia, joka lisää kansalaisten osallistumisen mahdollisuuksia ajasta ja paikasta riippumatta ja mahdollistaa nopean tiedon saamisen siten vahvistaen perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista. Tietoverkkojen ja digitaalisten palvelujen käyttö on kuitenkin haasteellista tai jopa mahdotonta osalle ihmisryhmistä. Vaikeudet liittyvät sekä osaamiseen että tarvittaviin digilaitteisiin, käytössä ei ole esimerkiksi älypuhelinta. Ihmiset, joilla on kognitiivisia haasteita ja hahmottamisen vaikeuksia, esimerkiksi monet muistisairaajat henkilöt, eivät täysin itsenäisesti pysty hyötymään sähköisistä tiedonsaantikanavista tai verkkopohjaista palveluista.

8. Minkälaisia konkreettisia kehittämistoimia tämän ilmiökokonaisuuden tulisi mielestänne sisältää? Ehdotukset konkreettisista toimista pyydetään esittämään perusteluineen.

Kaiken sähköisen viestinnän ja palveluiden lähtökohtana tulee olla saavutettavuus. Viranomaisviestintä tulee toteuttaa selkokieltä käyttäen tai selkokielineen versio tulee olla saatavilla erikseen.

Digiosallisuutta vahvistamaan tulee kehittää erityisryhmille soveltuvia laitteita että helppokäyttöisiä järjestelmiä. Neuvonta, ohjaus ja henkilökohtainen tuki digitaalisten palveluiden käyttämiseen voi mahdollistaa monen nyt niiden ulkopuolella olevan osallisuuden.

Eri palvelujen tietoturva- sekä tietosuojakysymykset tulee viestiä mahdollisimman selkeästi.

Digitaaliselle palvelulle tulee julkisissa palveluissa aina olla vaihtoehtoinen tapa asioida.

4) Yhdenvertaisuuden edistäminen

9. Minkälaisia perus- ja ihmisoikeuskysymyksiä/teemoja tulisi käsitellä tämän ilmiökokonaisuuden alla?

Yhdenvertaisuuden edistämisen lähtökohtana tulee olla kaiken syrjinnän estäminen ja syrjimättömyyden edistäminen laajasti eri väestöryhmissä. Yhdenvertaisuus ei ole vain syrjinnän puuttumista vaan yhdenvertaisia mahdollisuuksia osallistua ja vaikuttaa kansalaisena, saada henkilökohtaiseen tarpeeseen ja tilanteeseen tarvittava tuki ja palvelut.

Erityistä huomiota tulee kiinnittää vammaisten ja ikääntyneiden henkilöiden yhdenvertaiseen kohteluun, tuen ja palveluiden saatavuuteen sekä osallistumismahdollisuuksiin.

YK:n vammaissopimuksen velvoitteet eivät tällä hetkellä toteudu yhdenvertaisesti.

10. Minkälaisia konkreettisia kehittämistoimia tämän ilmiökokonaisuuden tulisi mielestänne sisältää? Ehdotukset konkreettisista toimista pyydetään esittämään perusteluineen.

Muistisairaudet selkeästi sisältyvät vammaisuuden määritelmään (VPL 2§). Tästä huolimatta muistisairaille ihmisille ei Suomessa myönnetä yhdenvertaisesti vammaispalveluja. Suomen näkökulmasta ihmisoikeuskysymyksenä on edelleen se, kuinka päätöksissä tulkitaan vammaisuuden käsitettä. Muistisairaiden kohdalla oikeudet eivät useinkaan toteudu.

Sekä muistisairaiden mutta myös laajemmin vammaisten, ikääntyneiden ja muiden väestöryhmien sote-palvelut eivät tällä hetkellä toteudu yhdenvertaisesti eri puolella maata. Myös muissa taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien toteutumisessa on puutteita.

Muuta mahdollista huomioitavaa

11. Millaisia vaikutuksia mielestänne koronaviruspandemialla ja siihen liittyvillä toimenpiteillä on perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen?

Koronaviruspandemian seurauksena yli 70-vuotiaiden ja riskiryhmään kuuluvien liikkumista rajoitettiin ja heille suunnattuja tukitoimia ja palveluja kuten erilaisia ryhmätoimintoja suljettiin ja avoterveydenhuollon palveluja karsittiin. Kolme kuukautta kestäneet rajoitustoimet vaikuttivat muistisairaiden sekä muiden vammaisten henkilöiden sekä ikääntyneiden kokonaisvaltaiseen toimintakykyyn nopeasti ja kielteisesti. Fyysinen toimintakyky aleni liikkumattomuuden sekä fysioterapiapalvelujen ja muun kuntoutuksen loputtua. Sosiaalinen eristäytyminen läheisistä ihmisistä sekä yleensä sosiaalisista kontakteista (sekä ihmisten kotiympäristöissä että hoivapalveluissa) heikensi mielen hyvinvointia. Kognitiivisista kykyjen heikentyminen kuten muistisairaudet edellyttävät aktivoivia ja kuntouttavia toimia, jotta oireita voidaan hidastaa ja hyvinvointia ja elämänlaatua pitää yllä. Sosiaali- ja terveydenhuollon resurssien suuntaaminen pandemian torjumiseen heikensi peruspalveluja, mikä on esimerkiksi viivästyttänyt muistisairauksien diagnosointia ja tarpeenmukaisen hoidon käynnistymistä.

Vaikka rajoitustoimien sinänsä perusteltu tarkoitus on ollut suojella oikeutta elämään ja terveyteen, ne samalla myös ovat vaikuttaneet tämän oikeuden toteutumiseen kielteisesti. Koronapandemiassa eri perus- ja ihmisoikeudet asettuivat vastakkain. Jatkossa vastaavia pandemia- yms kriisitilanteita tulisi ennakoida ja sisällyttää varautumisen suunnitelmiin myös vahva eri perus- ja ihmisoikeuksien ennakkollinen puntarointi. Pandemiaan liittyvät torjunta- ja rajoittamistoimet toivat hyvin esille sosiaali- ja terveydenhuollon päätöksenteon monitasoisuuden: viime kädessä ihmisten oikeuksien toteutumista jouduttiin puntaroimaan yksittäisissä asumis- ja hoivayksiköissä.

Koko väestön ja yhteiskunnan tasolla on tärkeää huolellisesti arvioida erilaisten liikkumis- yms rajoitusten eli perusoikeuksien rajoittamisella saadut hyödyt mutta myös haitata Suomessa pandemia on toistaiseksi saatu hyvin hallintaan ja kansalaisten terveyttä on kyetty suojelemaan. Seuraavaksi tulee suunnata resursseja rajoitustoimista syntyneiden haittojen korjaamiseen, esimerkiksi muistisairaiden ja muiden vammaisryhmien kuntouttamiseen.

Kynnys perus- ja ihmisoikeuksien rajoittamiseen nyt tehdyillä tavoilla tulee jatkossakin olla äärimmäisen korkea. Esimerkiksi palveluasumisessa pandemian vuoksi tehdyt vierailu-, liikkumis- yms rajoitukset eivät saa jäädä pysyväksi käytännöksi.

Joissakin Euroopan valtioissa on huolestuttavaa kehitystä pandemian varjolla tehdystä kansalaisoikeuksien rajoittamisesta, jonka on riski muodostua pysyväksi tilanteeksi ja tähän kehitykseen tulee suhtautua ehdottoman kielteisesti.

12. Muut huomionne selonteon valmisteluun liittyen

Muistisairaat, vammaiset ja osa ikääntyneistä henkilöistä tarvitsevat paljon palveluita ja muiden ihmisten tukea arjessa selviytymiseen. Oikeus henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja itsemääräämisoikeuteen on perusoikeus. Palveluasumisessa ja muussa sote-palveluiden arjessa joudutaan usein miettimään koskemattomuuden ja itsemääräämisoikeuden rajoja. Rajoittavat toimet voivat liittyä fyysiseen rajoittamiseen tai esimerkiksi lääkinälliseen toimintaan. Muistiliitto pitää välttämättömänä, että itsemääräämisoikeutta ja sen rajoittamista koskevaa sääntelyä täsmennetään ja edellisellä hallituskaudella tehtyä valmistelua jatketaan. Lisäksi tarvitaan itsemääräämisoikeuteen liittyvää perehdytystä ja koulutusta.

Eri palveluissa ja viranomaistoiminnassa on edelleen kehitettävää myös haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten yksityisyydensuojaan sekä henkilön oman tahdon ilmaiseamiseen ja kuulemiseen liittyen. Suomessa on monipuolinen ja laadukas sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten koulutus sekä toisella asteella että korkea-asteella. Kuitenkin esimerkiksi muistisairauksista ja sairauteen liittyvistä erityispiirteistä ja oirekuvasta sekä tarpeista on edelleen liian vähän tietoa. Itsemääräämisoikeuteen ja henkilön oman tahdon kuulemiseen liittyvät puutteet voivat johtua sote-henkilöstön tiedon ja osaamisen puutteesta. Koulutuksella voidaan vahvistaa muistisairaiden ja muiden vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksien toteutumista. Esimerkiksi tuetun päätöksenteon menetelmät eivät vielä ole laajasti tunnettuja ja käytössä.

Suomu Katariina
Muistiliitto ry